

BEŞAR ESAD'IN GELECEĞİ YA DA SURIYE HALKINI TARİHSİZLEŞTİRMEK

“Beşar Esad giderse yerine kim gelecek?” sorusuna takılı kalan ülkeler, Suriye halkını kendi iradesine sahip çıkacak düzeyde öznesel gücü olmayan, siyasal bilinci yok olmuş ve tarihsizleşmiş bir insan topluluğu olarak tahayyül etmektedir. Hâlbuki Suriye toplumu, 19. yüzyıldan itibaren hem Osmanlı'nın iç dinamikleri hem de Avrupa etkisiyle önemli bir modernleşme ve demokratikleşme sürecini tecrübe etmiştir.

Nuri SALIK

Mart 2011 tarihinde başlayan ve yakın gelecekte bitmesi mümkün görünmeyen Suriye Krizi, bütün yakıcı sonuçlarıyla insanlığın karşısında duruyor. 21. yüzyılda insanlığın eriştiği nokta itibarıyla arkaik kabul edebileceğimiz Baas rejiminin uyguladığı vahşi politikalar sonucu yüz binlerce insanın öldüğü, milyonlarca insanın mülteci konumuna düştüğü, sayısını belki de hiç bilemeyeceğimiz binlerce masum kadının tecavüze uğradığı büyük bir trajedi bu. Sadece Suriye halkının değil, neredeyse bütün Ortadoğu halklarının kimliğini ve aidiyet duygusunu altüst eden, devletler ve toplumsal gruplar arasında yeni fay hatları meydana getiren Suriye Krizi, artık ne yazık ki kangrene dönüşmüş durumda.

Geldiğimiz nokta itibarıyla, uluslararası toplum nezdinde Suriye meselesinin tek bir denklem üzerine oturduğu göze çarpmakta. Aslında devrimin başladığı ilk aylardan itibaren varlığını hissettiren bu denklem, Suriye meselesine taraf olan pek çok ülke tarafından sık sık dile getirilen “Beşar Esad giderse yerine kim gelecek?” sorusuna

dayanıyor. Bu bağlamda, Suriye krizi etrafında ABD-Avrupa Birliği kampı ile Rusya-Çin-İran bloğu arasında siyasal bir mücadele var gibi gözükse de, Esad sonrası ‘belirsizlik’ kaygısının bu ülkeler arasında dolaylı bir konsensüse yol açtığı aşikâr. Son tahlilde, bölgesel statükonun korunması arzusuna dayanan bu yaklaşım, bir yandan Baas rejiminin ömrünü uzatarak Suriye Krizini karmaşılaştırırken, öbür taraftan IŞİD gibi radikal örgütlerin ortaya çıkışını kolaylaştırarak Ortadoğu’yu yeni bir kargaşaya sürükledi.

Krize taraf olan ülkelerin devrimin ilk günlerinden itibaren rejim değişikliği hususunda bu denli endişe duyması, hiç şüphesiz, bugüncü bir bakış açısına dayanmakta ve modern Suriye tarihini Hafız Esad’ın 1970 yılında iktidarı ele geçirmesinden sonra başlatmaktadır. “Beşar Esad giderse yerine kim gelecek?” sorusuna takılı kalan ülkeler, Suriye halkını kendi iradesine sahip çıkacak düzeyde öznesel gücü olmayan, siyasal bilinci yok olmuş ve tarihsizleşmiş bir insan topluluğu olarak tahayyül etmektedir. Hâlbuki Suriye

toplumu, 19. yüzyıldan itibaren hem Osmanlı'nın iç dinamikleri hem de Avrupa etkisiyle önemli bir modernleşme ve demokratikleşme sürecini tecrübe etmiştir.

Daha 1840’lı yıllarda Tanzimat reformlarının öncüsü Mustafa Reşit Paşa tarafından İmparatorluğun dört bir yanında taşra yönetimine yardımcı olması amacıyla çeşitli idari kademelerde yerel meclisler kuruldu. Halkın kendi dini cemaatinden ileri gelenleri seçmesi usulüne dayanan yerel meclislerde Suriye’nin Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi cemaatleri kendilerini temsil etme imkânı buldu. Yine 1864 yılında Mithat Paşa öncülüğünde uygulanan Vilayet Nizamnamesi ile Suriye toplumu yerel meclislere temsilcilerini seçerek taşra yönetimine katkıda bulundu. Bu yerel meclis mekanizmaları, Suriye Vilayetini Birinci ve İkinci Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nda temsil eden siyasetçileri Osmanlı siyasetine kazandırdı. Birinci Osmanlı Meclisinde 32, İkinci Osmanlı Meclisi’nde ise 72 Arap milletvekili bulunuyordu. II. Abdülhamid döneminde Batılı düşüncelere sahip birçok Suriyeli Arap vekil, Osmanlı

Hafız Esad'ın kendi adamlarını yerleştirdiği güvenlik birimlerine dayanarak uyguladığı baskıcı politikalar, bir yandan rejime yönelik Sünni tepkiyi yükseltirken, öbür yandan Suriye İhvanı içerisindeki bir grubun radikal söyleminden endişelenen azınlıkların rejime olan aidiyetinin güçlenmesine yol açtı. Rejim böylece, Suriye tarihinde örneği görülmeyen mezhep fay hattını harekete geçirerek kendini garanti altına aldığını düşünüyordu.

meclislerinde görev yaptı. II. Meşrutiyet döneminde Suriye siyaseti o kadar renkliydi ki bir yandan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne taraftar olan, diğer taraftan Hürriyet ve İtilaf Fırkası gibi partilere yakınlık duyan çok sayıda siyasal hizip bulunmaktaydı.

Osmanlı Devleti, 1918 yılında Suriye topraklarından çekildiğinde bölgede ciddi bir demokratik miras bıraktı. Fransız mandasının katı merkezîyetçi yönetimi büyük isyanlara yol açınca, demokratik seçim mekanizmaları yeniden devreye sokuldu ve halk yönetime ortak edildi. Suriye, 1946 yılında bağımsızlığını kazandığında (Lübnan hariç) krallıkla yönetilmeyen ve cumhuriyet rejimine sahip olan tek Arap ülkesiydi! İşleyen bir parlamentosu, seçimle iş başına gelmiş bir hükümeti ve birbirine rakip siyasi partileri vardı. 1946-1963 yılları arasında art arda gerçekleşen askeri darbelere rağmen Suriye, her seferinde demokrasiye dönmeyi başarmış ve çok partili siyasal sistemini yaşatabilmiştir. Çoğulcu ve demokratik siyasal yapı, kendisi de bu demokratik ortamda gelişme imkânı bulan Baas Partisi'nin askeri kanadının 1963 yılındaki darbesi ile sona erdi. Nusayri azınlığın kontrolü altına aldığı bu askeri kanat, 1966 yılında neo-Baas darbesini gerçekleştirdi. Hafız Esad, 1970 yılında modern Suriye tarihinin son askeri darbesini yaptı

ve çok partili siyasal yaşamı tam anlamıyla sonlandırarak Nusayri azınlığın hegemonyasına dayanan tek parti rejimini rakipsiz hale getirdi.

Osmanlı döneminden 1963 yılında gerçekleştirilen Baas darbesine kadar Suriye siyasetinin başat aktörleri kentli Sünni elitler, yani Osmanlı bakiyesi ayan ve eşraf aileleriydi. 1963 darbesi, kendi içinde birçok hizbe bölünmüş olan Sünni siyasetçileri, Suriye siyasetinden tasfiye etti. 1970 yılında iktidara gelen Hafız Esad'ın en önemli hedefi, bağımsızlık sonrası askeri darbelerin ülkede yol açtığı istikrarsızlığı ve hizipçiliği ortadan kaldırmaktı. Esad ayrıca, heterodoks dini inançlara sahip grupları (Dürziler, İsmaililer ve özellikle Nusayrileri) yüzyıllardır dışında kaldıkları siyasal sistemin merkezine oturtmak istiyordu. Bu hedeflerin Suriye toplumuna en ağır faturası, 1963 yılına kadar bir şekilde devam ettirilen demokratik siyasetin, çok partili siyasal yaşamın ve özgür seçimlerin ortadan kaldırılması oldu.

Hafız Esad, Ulusal İlerici Cephe (UİC) adını verdiği beş sol partinin birleşimiyle bir şemsiye siyasal yapı oluşturdu. Tamamen kendisinin kontrolünde olan Baas Partisi devletin, toplumun ve UİC'nin lider partisi olarak tanımlandı. UİC dışındaki bütün siyasi partileri yasaklayan Esad, güvenlik-özgürlük dengesinde her

zaman güvenliğe öncelik verdi. Siyasal istikrarın anahtarı olarak gördüğü güvenliği, Suriye toplumunun geçmiş dönemde edindiği demokratik tecrübeleri boğan, sayısını bilemediğimiz istihbarat kurumlarına dayanarak sağlamaya çalıştı. Bu istihbarat kurumlarının kritik noktalarına ise Nusayri mezhebine bağlı kendisine sadık Baasçıları yerleştirdi. Esad, ülkede farklı siyasal partilerin kurulması bir tarafa, Baas Partisi içindeki eski yol arkadaşlarını bile muhalefet korkusuyla tasfiye etmekten çekinmedi.

Baas rejiminin Suriye'nin geçmiş demokratik yapısını dinamitleyen bu politikaları, İsrail tehdidi ve Filistin davası üzerinden meşrulaştırıldı. Rejimin en önemli meşruiyet sacayaklarından biri de Suriye'de 1963 öncesi dönemde siyasal alanda kendisine yer bulamayan heterodoks grupların ve Hristiyan azınlığın haklarını Sünnilere karşı garanti altına alma iddiası oldu. Esad, ne zaman meşruiyet krizine girse, rejiminin bekasını garanti altına alabilmek için azınlık kartını kullandı ve bu toplumsal gruplara 1963 öncesi dönemde Sünnilerin kendilerini devletten ve siyasetten nasıl dışladıklarını anımsatarak iktidara tutunmayı başardı. Esad, Batı'nın seküler kodlarını da dikkate olarak ürettiği bu söylemle kendi iktidarını konsolide etmeyi başardı. Bu durum, Şam burjuvazisi ve rejime ilk dönemde eklenen

Türkiye hariç krize taraf olan neredeyse bütün aktörler, halka güvenmek yerine Beşar sonrası kim gelecek sorusuna odaklanmayı tercih etti. Eğer Türkiye'nin devrimin ilk günlerinden beri dile getirdiği halk iradesi söylemine destek verilseydi, Suriye geçmişten tevarüs ettiği demokratik gelenekle kendi geleceğini şekillendirebilirdi.

kırsal Sünni gruplar hariç, geniş Sünni kesimlerin rejimden uzaklaşmasına yol açtı. Müslüman Kardeşler ile rejim arasında 1976-1982 yıllarında cereyan eden kanlı iç savaş, 1982 yılında binlerce masum insanın rejim tarafından hunharca öldürüldüğü Hama Katliamı ile sonuçlandı.

Sonuç olarak, toplum ile Baas rejimi arasındaki bağlar daha da zayıfladı ve Baas rejiminden önce Suriye'de pek göze çarpmayan mezhepsel kimlikler giderek kuvvetlendi. Hafız Esad'ın kendi adamlarını yerleştirdiği güvenlik birimlerine dayanarak uyguladığı baskıcı politikalar, bir yandan rejime yönelik Sünni tepkiyi yükseltirken, öbür yandan Suriye İhvanı içerisindeki bir grubun radikal söyleminden endişelenen azınlıkların rejime olan aidiyetinin güçlenmesine yol açtı. Rejim böylece, Suriye tarihinde örneği

görülmeleyen mezhep fay hattını harekete geçirecek kendini garanti altına aldığını düşünüyordu.

Beşar Esad, 2000 yılında iktidara ilk geldiğinde Suriye halkına beklediği demokrasi, özgürlük ve refahı getireceğini vaat etmişti. Batı'da eğitim almış, liberal ve dinamik bir lider profili çizen Beşar'ın rejimi dönüştürmesi bekleniyordu. 2000-2001 yıllarındaki Şam Baharı ve 2005 yılındaki Şam Deklarasyonu süreçlerinde muhaliflerin bastırılması, Beşar'ın beklenen reformları gerçekleştiremeyeceğinin ilk örnekleri oldu. Rejimin İslami hareketler bir tarafa liberal ya da alternatif sol gruplardan gelen muhalif seslere bile tahammülü bulunmadığı ortaya çıkmıştı. 2011 yılında başlayan Arap Baharı süreci, Suriye toplumunun Beşar Esad'a verdiği üçüncü ve son şanstı. Suriye devriminin daha ilk günlerinden itibaren 1963 öncesinde kullanılan bayrak meydanlara inmiş, Şam'ın bazı bölgelerinde demokratik yollarla iktidara gelen bazı siyasal kişilerin grafitileri yapılmıştı. Devrim bayrağının Baas öncesi dönemi işaret etmesi ve grafitilerin Suriye'nin demokratik geçmişine atıfta bulunması, hiç şüphesiz, halkın Baas rejiminden önceki demokratik Suriye'ye dair toplumsal bilincinin yaşadığını göstermekteydi.

Beşar, babasından kalma yöntemleri uygulamaya koyunca toplum ile rejim arasındaki bağlar tamamen koptu. Devrimin ilk aylarında Yerel Koordinasyon Komiteleri gibi internet üzerinden hareket eden gençlik örgütlerinin organize ettiği barışçıl gösteriler, rejimin kanlı müdahaleleri sonucu iç savaşa evrildi. Devrimin ilk günlerinden itibaren Beşar Esad, dış basına verdiği röportajlarda

güvenlik ve istikrar vurgusu yaptı. Ayrıca, kendisi giderse heterodoks dini grupların ve Hıristiyan azınlığın can güvenliğinin tehlikeye gireceğini dile getirdi.

Beşar Esad'ın iktidarını devam ettirebilmek için inşa ettiği azınlıkların güvenliği söylemi, Batılı ülkelerin ve Rusya'nın 11 Eylül sonrası iyice belirginleşen seküler kodlarını alarına geçirdi. Bu durum, Beşar sonrasına dair belirsizlik üzerinden bu devletlerin rekabet görüntüsüne rağmen ortak bir noktada buluşmasına yol açtı. Hâlbuki Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı 1946 yılından 1963'teki Baas darbesine kadar Suriye'de herhangi bir mezhep savaşı yaşanmamıştı. Türkiye hariç krize taraf olan neredeyse bütün aktörler, halka güvenmek yerine Beşar sonrası kim gelecek sorusuna odaklanmayı tercih etti. Eğer Türkiye'nin devrimin ilk günlerinden beri dile getirdiği halk iradesi söylemine destek verilseydi, Suriye geçmişten tevarüs ettiği demokratik gelenekle kendi geleceğini şekillendirebilirdi. Kanaatimce, krizin bu kadar derinleşmesinde Suriye toplumunu tarihsizleştiren ve nesneleştiren yaklaşımın önemli bir payı bulunmaktadır.

Suriye meselesi, ilk patlak verdiği anda uluslararası toplumun müdahalesi ve dini grupların güvenliğinin garantisi temelinde çözülebilecekken, bugün artık içinden çıkılmaz bir hal almış durumda. Geldiğimiz nokta itibarıyla savaş bütün şiddetiyle devam ediyor ve maalesef Suriye'nin demokratik geçmişini yeniden inşa edeceği günü ümit etmekten başka elimizden bir şey gelmiyor. ○

Arş. Gör., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi